

Grønlands bygder

Af Kåre Henriksen

Marts 2015

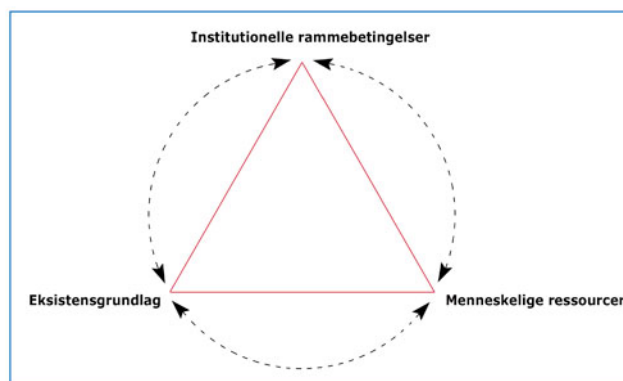
Gennem den danske kolonisering fra 1721 blev der etableret en række kolonier i Grønland, så hvert større distrikt blev en selvstændig koloni med "koloniby" som det administrative center. Således dækkede Julianehåb kolonidistrikt stort set den nuværende Kommune Kujalleq i Sydgrønland. Lokaliseringen af koloniby blev primært valgt ud fra at der skulle være en god og sikker havn til datidens sejlskibe, og at der i en passende radius rundt om var en befolkning der kunne levere de eftertragtede varer som spæk, skind og tand. Den grønlandske befolkning var nomadisk, og ved udvalgte fangstpladser blev der gradvist etableret mindre handelsstationer.

Størstedelen af Grønlands nuværende byer er de gamle kolonier, mens det der i dag kaldes bygder ofte er de gamle mindre handelsstationer der gennem tiden er blevet kaldt loger, udliggere, udsteder mv. Om et bosted i dag har status af by eller bygd er primært en administrativ definition hvor de nuværende byer frem til kommunesammenlægningen i 2009 var det administrative center for en af de 18 gamle kommuner, mens de resterende bosteder defineres som bygder. Dertil kommer fåreholdersteder samt vej-, forsknings-, militære eller andre stationer.

Definitionen på by og bygd afspejler dermed ikke nødvendigvis indbyggertallet hvor Ittoqqortoormiut (Scoresbysund) med 426 indbyggere (2015) indbyggere har status af by, har Kullorsuaq (i Upernavik distrikt) med 457 indbyggere status af bygd. Der er i dag 58 bygder i Grønland med et indbyggertal fra 21 i Kangerluk på Diskøen til 510 i Kangerlussuaq (Sønderstrømfjord lufthavn). oplysningerne er fra Grønlands Statistik 2015.

Udviklingen i bosætningsmønstret

Ved den danske modernisering af Grønland efter Anden verdenskrig blev det et mål at samle befolkningen på færre og større bosteder. Baggrunden var bl.a. den dårlige boligstandard, hvor store dele af befolkningen boede mange mennesker i små tørvehuse med udbredt tuberkulose til følge. Og for relativt hurtigt at etablere bedre boliger blev der satset på udbygning af byerne en del steder kombineret med etagebyggeri. En anden væsentlig begrundelse var ønsket om at styrke den grønlandske økonomi gennem fiskeri, og det fordrede at befolkningen boede de steder der blev etableret fiskefabrikker. Derfor valgte den danske grønlandsadministration at nedlægge en række bygder.

Model over ressourcer. (Kåre Henriksen, 2013)

I løbet af en generation voksede den grønlandske befolkning til det dobbelte samtidig med at antallet af bygder blev halveret. Langt størstedelen af befolkningstilvæksten foregik i de større byer, men det er bemærkelsesværdigt at den samlede bygdebefolkning forblev på omkring 10.000 fra Anden verdenskrigs afslutning og helt frem til årtusindskiftet. Så overordnet set blev bygderne færre, men større. Samtidig var det i høj grad bygdernes fødselsoverskud der bidrog til byernes vækst. Hvor det gennemsnitlige antal børn pr. kvinde (fertilitetskoefficienten) for den samlede grønlandske befolkning faldt fra 2,4 i 1977 til 2 i 2013, er faldet for bygderne fra 2,8 i 1977 til 2,6 i 2013 (Grønlands Statistik 2015). Det bringer byernes gennemsnitlige antal børn pr. kvinde ned under 2 og er dermed en del af forklaringen for det faldende grønlandske indbyggertal.

Bygdernes nuværende eksistensgrundlag

Siden årtusindskiftet er indbyggertallet i bygderne for alvor faldet til nu 7.500 – et fald på en fjerdedel på bare 15 år (Grønlands Statistik 2015). Her ses to modsatrettede tendenser. Hvor indbyggertallet i størstedelen af bygderne falder, stiger det i andre, samtidig med at der er en del bygder der har et stabilt indbyggertal. Forklaringen skal primært findes i den enkelte bygds samlede eksistensgrundlag og befolkningens evner til og muligheder for at udnytte det naturgivne ressourcegrundlag.

For langt størstedelen af bygderne er eksistensgrundlaget fiskeri kombineret med fangst. Ofte indgår fangsten ikke, eller kun i begrænset omfang, i bygdens registrerbare økonomi. Men fangsten bidrager i væsentlig grad til det lokale fødegrundlag, og specielt i de mindre bygder opretholdes de gamle traditioner med kødgaver til alle der ikke selv har mulighed for at gå på fangst hvor fangst i de større bygder primært distribueres inden for familiestrukturerne. Samtidig bidrager fangsten til den enkelte fangerfamilie samlede indkomst enten gennem bytte med anden fangst, bær eller tilsvarende fra andre distrikter, eller den sælges af uformelle kanaler over det meste af landet. Dermed udgør en stor del af fangsten og en del af fiskeriet den ikke registreret subsistensøkonomi.

Bygden Rodebay nord for Ilulissat. (Foto: Emil Søgaard)

En del af forklaringen for bygdernes samlede faldende befolkningstal skal dermed findes i ændringer i den enkelte bygds eksistensgrundlag. Da torsken fra slutningen af 1980'erne forsvandt fra den sydvestgrønlandske kyst på grund af internationalt overfiskeri i Nordatlanten, forsvandt størstedelen af eksistensgrundlaget for bygderne i dette område, og det er også her der ses den største og hurtigste affolkning af bygder. I samme periode kom der for alvor gang i fiskeriet efter hellefisk i Upernavik distrikt hvorfor befolkningstallet i Upernaviks bygder fortsatte med at stige.

En anden vigtig faktor for den enkelte bygds udvikling er, om der opretholdes den nødvendige infrastruktur for at udnytte ressourcegrundlaget. Hvis ikke bygden selv har et indhandlingsanlæg eller en fabrik, eller det findes inden for en rimelig radius, bliver det ikke muligt at udnytte det lokale ressourcegrundlag, og på det punkt udfordres en række bygder. Samtidig er der en række bygder hvor indhandlingsanlægget har for lille frysekapacitet, så indhandlingen må stoppe i løbet af islægsperioden fordi lageret ikke kan tømmes. Andre bygder udfordres af utilstrækkelig eller manglende ferskvandsforsyning til fiskeproduktionen, for lille elkapacitet, eller at havnen ikke har tilstrækkelig dybgang. Samtidig udfordres bygderne af ændrede prisstrukturer, så en række varer og tjenesteydelser i dag er betydeligt dyrere i bygderne end i byerne.

By versus bygd

Hvor de fleste og i særdeleshed de velfungerende bygder har opretholdt en kobling mellem lokaliseringen af bostedet og eksistensgrundlaget, er der over tid foregået en markant afkobling mellem bosted og eksistensgrundlag for størstedelen af landets byer. Det hænger bl.a. sammen med centraliseringen og effektiviseringen af fiskeriet hvor størstedelen af bl.a. rejer fiskes af større fabriksstrawlere der foretager forarbejdningen om bord. Rejerne er Grønlands vigtigste eksportvare og bidrager med omkring 50% af den samlede eksportindkomst. I 1994 var der 16 rejefabrikker i Grønland, men i dag er det reduceret til fire, og der er planer om en reduktion til to, og tilsvarende for andre fiskearter. Det betyder at erhvervsgrundlaget for størstedelen af Grønlands byer i dag er reduceret til administration og opretholdelse af byens og distriktets drift der i høj grad finansieres via det danske bloktilskud. Og når transportinfrastrukturen ikke muliggør pendling på daglig basis, udfordrer det begrænsede eksistensgrundlag dybest set byens eksistensberettigelse. Derfor er der gennem de sidste årtier set en affolkning af de fleste grønlandske byer hvor de eneste byer der gennem de sidste 15 år har oplevet substantiel vækst er Nuuk, Sisimiut, Ilulissat og Tasiilaq.

Der har gennem årtier verseret en debat om at det decentrale bosætningsmønster med 17 byer og 58 bygder er for dyrt, og i særdeleshed at opretholdelsen af bygderne udgør en omkostning. Det er nu dokumenteret at de offentlige omkostninger målt pr. indbygger er sammenlignelige for byer og bygder samlet set. Men det afspejler meget store forskelle i serviceniveauet der er langt bedre i de større byer. Hvis der derimod ses på den "socialgruppe" i den erhvervsaktive alder der udgøres af ufaglærte, fiskere, fangere og folk uden for arbejdsmarkedet, er de offentlige omkostninger pr. indbygger markant mindre i bygderne, end det gælder for befolkningsgruppen i byerne. Det skyldes at bygdebefolkningen er langt mere selvforsynende. Da denne befolkningsgruppe udgør størstedelen af bygdebefolkningen, vil en mere samlet flytning de større byerne medføre en eksplosion i de sociale udgifter, da langt størstedelen af tilflytterne ikke vil kunne finde arbejde og ikke vil kunne forsørge sig selv gennem fiskeri og fangst.

Erkendelsen af at by versus bygd er en falsk modsætning er ved at finde fodfæste i Selvstyret og kommunerne hvor der nu er et stigende fokus på det enkelte bosteds samlede eksistensgrundlag, og i hvilket omfang samfundet støtter op om befolkningens muligheder for at udnytte det naturgivne ressourcegrundlag gennem infrastruktur, prisstrukturer mv. I forbindelse med vurderingen heraf anvendes nedenstående model.